

Inversio verbinmääräyksellä alkavissa lauseissa

Kuten tunnettua voi subjektin ja predikaatin käänteinen järjestys verbinmääräyksellä alkavissa lauseissa merkitä subjektin painottamista: subjekti osoitetaan tuntemattomaksi, ennenmainitsemattomaksi, esim. *Tuvassa on ukko* (Setälä: Suomen lauseoppi § 134: 1). Inversio ei kuitenkaan kansankielesäkään, puhumattakaan kirjakielestä, rajoitu ko. lausetyyppiin. Murrenäytteistä saa runsaasti esimerkkejä, jotka osoittavat, että inversiolauseissa on kysymys muustakin kuin subjektin tähdentämisestä. Esimm.¹

1. *Sitte tul kuningas kahtomaan vävyään* (Latvala s. 80), *Sitte tul kuningas kahtomaan pylyvästä* (mts. 82), *Sillon lähti setä rokkapaan luota juoksemaan* (mts. 85), *Sitten lähtivät vanhimmat pojat ehtimään sitä lintuva* (mts. 73), *No siit laetettiin se opipoeka huuhdomaa sitä härännahkoo* (Tarkiainen s. 117), *sitter rupes häne syöntisäk käömään ku se sae sinnes semmoise soetu* (Kettunen: SM I 192: 2), *ni akka ku huus rannala ni o'keer rupes jä'rvi la'enehlimmaa* (mts. 174: 16), *no jo'pa tulloo o'ppimestarj siitte ta'htojmaam minuva* (mts. 163: 36).

2. *ja nyt on aeka muuttunna* (mts. 148: 26), *nyt on i'lma vähäm pi'lves ollum mut en tie'lät tulieko siit ny'kkän si'tten sa'letta* (mts. 83: 26), *siitte ol tuomarin täötynnä sannoa että määät tiehes* (mts. 209: 34), *se sammu sitten ku yön ol kaski palanu* (mts. 197: 14), *ja minä hevosta valjasttaessan huomasin, jotta hevojsen säkkee ol säkit harjanna* (mts. 187: 4), *se mies ol lähtennä poes kottoa ja nil lehmä oli vaemo tappanna* (mts. 208: 20), *olim me'tästämässä, nim mi'nä yhyim pi'rul luolaa, ja, si'ellä ol ukko ku'ollunna* (mts. 174: 23), *jottei voah hevonem peäse yöllä tulemaav vi'ljellyspeltoi, ta'lloamaaj ja so'tkemaä. tässä to'issa yönä olivat pa'kanat pe'ässeet* (mts. 214: 12), *ja kirkko tehtiin silloj ja nyt on kirkkokih hävitetty* (mts. 215: 6), *ja si'llä viisiin kun ov verkot kaikki la'pettu* (mts. 282: 27), *ja si't ku ov verkot olleet yön sielä si't otetaan sieltä po'ijes* (mts. 279: 14).

3. *kesäkuussa ol sääskärvi umpikannessah jäässä* (Artjärvi), *ja ka'ks päveve o'l se koukku sielä jä'rnessä* (SM I 154: 14), *kun ne ajo tääl myllykyläm myllysin sit ol hevoim salkojev välis valjahis* (mts. 98: 26), *si'tte kun ov verkko lo'pussa ni avotaan karviist aukki* (mts. 282: 25).

4. *y'öllä sulliis se lum po'es* (SM I 156: 16), *va'rmastim menöö sii'ma po'ikki* (mts. 108: 17), *lähtehest tulee ves täh taloh* (Iitti), *siitte kuluki vihovviimeseks se*

¹ Kun sanajärjestys eri murteissa ilmeisesti on erilainen, on mielestäni näyttänyt asianmukaiselta rajoittaa tarkastelu melko yhtenäiseen murrepiiriin. Tässä kirjoituksessa käytämäni esimerkkiaine on suurimmaksi osaksi savolaismurteista tai niitä lähellä olevista murteista. — Lähteet: Salu Latvala: Lauseopillisia muistiinpanoja Pohjois-Savon murteesta (v. 1899), V. Tarkiainen: Äänneopillinen tutkimus Juvan murteesta (v. 1903), Lauri Kettunen: Suomen murteet I. Murrenäytteitä (v. 1930). Mikäli omista keräelmistäni esitän esimerkkejä, mainitsen pitäjän nimen. — Sitaattien tarkekirjoitusta olen yksinkertaistanut.

suluhaspoeka siitä portista (SM I 192: 24), *No sinnet tek mies hukcareissu sitä asijata vaste* (Tarkiainen, s. 120), *Sen tek poeka kostoks*, ku setä vuat nii äkkijä kinkkuvelekaasep poes (mts. 119), — — *jos mitä tarjoo kuningas palakintoo*, niin älä ota mitään muuta kun (Latvala s. 79), *sittel lyötiin kaski tullee* (SM I 197: 14), *uamula pantiim puut läjjää* (mts. 197: 18), *nu'orasta lapetaav ve'rkot ve'neeseel lä'jjään* (mts. 282: 24), *ja vi'honniiv viimen suatiin se ka'la mu'allen* (mts. 154: 22).

Esittämässäni esimerkeissä on yhteisenä piirteenä se, että subjekti (tai siihen verrattava lauseenjäsen) ilmaisee jotakin, josta edellä on puhuttu tai jota täytyy pitää puhujan kannalta katsoen yleisesti tunnettuna. Kun näin on, ei liene aihetta olettaa, että subjektiä olisi tahdottu erikoisesti painottaa. Tosin se tuntuu saavan enemmän painoa kuin verbin finiittimuoto, mutta ei kohoa samalle tasolle kuin jäljessä oleva, lauseen predikaattiosaan kuuluva infinitiivi, partisiippi tai muu määräys. Esim. ensimmäisen esimerkkiryhmän viimeisessä lauseessa — esitin sen jo kirjoituksessani Vir. 1947 s. 327, mutta en kiinnittänyt sen tulkintaan silloin riittävää huomiota — ei käsitykseni mukaan *o'ppimest: rj* ole lauseen psykologinen predikaatti, vaan psykologinen subjekti ja sellaisena painottomampi kuin *ta'htojmaan*, jota pidän psykologisen predikaatin (*jo'pa tulloo—ta'htojmaam minuwa*) tärkeimpänä osana.¹

Rakenteeltaan edellä esitettyihin verrattavissa lauseissa voi subjekti kyllä olla painollinenkin. Esim. seuraavissa se ilmaisee uutta, ennen mainitsema-tonta tai vaatii muusta syystä erikoista huomiota. Esim. *puolen yön aekaan lent lintu siihen* (Latvala s. 72), *Siit tulloo häränkulettaja heijäv vastaase* (Tarkiainen s. 117), mutta ri'appulan leena tarkotti että *nyt om pe'rillinen syntynny* (SM I 33: 25), *ni sitten kuuluutettii alimaen kansa kokkoo* (mts. 192: 23), *no sitte alako miulta piä kallistuun näenikkää* (mts. 201: 20). Usein on murrenäytteistä vaikeaa päätellä, kumpi on painollisempi, subjekti vai jäljessä oleva nominaalimuoto mahd. määräyksineen. Esim. — — ja käv tutkimaa, että minkä-laeset siellä on asijat. Sano, että: *nyt on kaekki vahit nukkunna* ja ovet on aok (Latvala s. 73). Onko painotettava subjektiä *kaekki vahit* vaiko partisiippia *nukkunna*? Esittämistäni esimerkeistä päätellen olisi kumpaaakin tapaa pidettävä mahdollisena. Viittaa esim. seuraaviin lauseisiin: *ja nyt on aeka muu't-tunna* ja *nyt om pe'rillinen syntynny*. Mutta kun siis voidaan todeta, että ko. lausetyypeissä inversiota käytetään yhtä hyvin silloin, kun subjektiä erikoisesti painotetaan, kuin silloin, kun se jää suhteellisen painottomaksi, ei subjektin mahdollinen painollisuus voine kelvata inversion selitykseksi. Esim. seuraavan lauseen kohdalla ei käsittääkseni siis ole viitattava painolliseen subjektiin: *no sitte lähti yks hakeej* ja löysi sen kirveskasan (SM I 35: 13).

¹ Osaan Kettusen murrenäytteistä on merkitty painolliset sanat. Painolliseksi merkityistä sanoista voi kuitenkin toisella olla suurempi paino kuin toisella.

Käänteistä järjestystä käytettäisiin todennäköisesti siinäkin tapauksessa, että subjekti ilmaisisi jotakin tunnetuksi edellytettyä; päähuomio kohdistuu joka tapauksessa jäljessä seuraavaan infinitiiviin (*hakeen*). Sama koskee seuraavaa: — *ja sitte sitä käv jokuu semmojnem mies pyytämässä tuomaa itellee rakennushirsijä* (SM I 181: 20). — Päädyn tarkastelussani siihen, ettei subjektin painollisuus tai painottomuus ole ratkaisevana tekijänä, vaan että inversion syytä on haettava muualta.

Kun tarkasteltavana on lausetyyppi, joka alkaa predikaatinmääräyksellä, olisi ensin yritettävä selvittää, onko inversio jollakin tavoin riippuvainen juuri siitä. On vanha tuttu asia, ettei predikaatinmääräyksellä alkavissa lauseissa suinkaan aina ole käänteistä sanajärjestystä. Esim. jos subjektina on pronomini, on sanajärjestys yleensä suora: *sillonhan se putos merreen* (Latvala s. 81), *Pojat luul, että nyt se lähtöö heitä ajamaa* (Tarkiainen s. 120), *sillon se näki korpin* (SM I 206: 24). Mutta suoraa sanajärjestystä käytetään substantiivinkin ollessa subjektina (tai siihen verrattavana lauseenjäsenenä). Esitän esimerkkejä, ensiksi sellaisia, joissa subjekti on tuttu, ennen mainittu:

Siihen ne pojat rupes leppeemää (Tarkiainen s. 121), *Tässä häetä on ruvettu pitämään*, voan ee taho tuntuva ilo ilolle (Latvala s. 77), *Ja siit sen nuoremav veljeksem pit erotap poes* (Tarkiainen s. 116), *ni sitten toesem pit sieltä poes piästäk* (SM I 192: 12), — — ja lähetti pajarilek käsky, mutta aekoo ei muisteta, *minkä aja sissääm pajarim pit suahak kärpäsenkapoja ja jäniksen tallii* (mts. 198: 6); *no sitten kööhä matti vei nahkan tuppaaj ja* (SM I 159: 15), *sitten kuningas kuuluutti kokkoon kaekki ylimäesen kansa* (mts. 192: 20), *Mitä se käsk viemää, sem piru kulet sinne uuvipaekale* (Tarkiainen s. 116).

Subjekti ilmaisee jotakin uutta, ennen mainitsematonta:

Sitten sen nuorimman poejan — sen nim ol Junnu — rupes tekemääm miel vahtiin (Latvala s. 72), *sitte tyto ä'et ja i'sä läks jä'lestä lupija antama:n* (SM I 149: 8), *sitte karhu tul lampaeta tappamaa* (mts. 158: 8), *ja nyt sen nu'apurin si'ka ol männä yhen naorii si'ssää* (mts. 171: 19), *minä kynnin jo kaks päevvee. — — no sitten kolomantena kyntöpäevänä jo tetrii alako huiskoo siellä minu ruaksella* (mts. 187: 11);

ja si't pi'ikä va'rs panna siihe ja ka'he pu'ole panna ka'nnatokset kii'n (SM I 274: 14), *si'tte kun ne tö'yret puttoolemmaa a'llaas sieltä kun niiltä niät sii'vet palo ka'ekilta poes* (mts. 153: 11), *muutamassa talossa ku i'säntä ja renki söevät i'ltasta nin, sittel le'epä ke'skel loppu kesken sy'önnin* (mts. 188: 10), *sillov vahtotamies sapelillaa löe siltä kaolan poekki* (Tarkiainen, s. 117), *Välilä yks mies ampu sem pojan* (mts. 125), *no si'elä i'sä kysyy minulta* (SM I 163: 31), *lehmältä vuahti tippu suusta* (mts. 263: 21).

Miksi ko. lauseissa on käytetty suoraa sanajärjestystä eikä inversiota kuten aikaisemmin esittämissäni? Ovathan lausetyypit niin samanlaisia.

Yhtäläisyys houkuttelee pieneen kokeiluun. Voitaisiin yrittää soveltaa inversiota viimeksi mainittuihin ja tarkastella, mitä muutos vaikuttaisi. Esim. *Siihen rupes ne pojat leppeemää*. Eikö lauseen alussa olevaa adverbialia jouduta painottamaan enemmän kuin suoraa sanajärjestystä käytettäessä? Niin luulisin. Tarkattakoon vielä seuraavaa: *lehmältä vuahti tippu suusta*. Siinä *vuahti* edustaa uutta, ennen mainitsematonta, *lehmältä* tuttua, juuri puheena ollutta. Suoraa sanajärjestystä käytettäessä tuntuu adverbialia *lehmältä* jäävän painottomammaksi kuin inversion yhteydessä. Vertailun vuoksi viittaa viimeiseksi esittämäni ryhmän ensimmäiseen esimerkkiin. Sen rinnasteisista lauseista toisessa on suora, toisessa käänteinen sanajärjestys, mikä — niinkuin mielestäni näyttää — riippuu lauseen alussa olevasta adverbialista: *kahden puolen* (*ka'he pu'ole*) on ilmeisesti tärkeä ja siksi painollisempi kuin *sitten* (*si't*), joka lauseen alussa usein voi jäädä jopa täysin painottomaksi, samoin kuin esim. *nyt*. Entä seuraava lause: ja nyt se paran sillä kun korvan nennii leikkatii ja siitä ver läks ja pantii leiväm murruu ja annettii hevojselle suuhu (SM I 263: 23). Käänteinen sanajärjestys ei voine tulla kysymykseen, mikä johtunee *siitä* -sanain painottomasta asemasta virkkeessä. Sama käy mielestäni hyvin selvästi näkyviin sellaisista relatiivilauseista, joissa relatiivipronomini tai -adverbi on finiittimuodon määräyksenä. Esim.: ja siitä män ketjut siihen, *jossa kuningas makas* (kuningas mainitaan ensi kertaa) (Latvala s. 73), vrt. *Siite tul kuningas sinne* ja kysy (kuningas mainittu juuri edellä), *Siit satukii olemaa satamassa semmoene laeva, johom miestä tarvitti matruussiks* (Tarkiainen s. 122), *käspuu yläpiässä ol lapakkolaota, johon käspuun toenempiä kiinitettii* (SM I 199: 7). Sanajärjestys ei ole riippuvainen siitä, onko subjektiä ennen mainittu vai ei. Seuraavissa subjekti on ennen mainittu: ja peitti ne ruiskuhilaat, *jotka talakoomiehet ol leikanneet* (Tarkiainen s. 119), ja popsi sielä syyväm mitä rouva ol laittana (mts. 122), mi'nä keännyn ka'ns sinnev ve'räjäle p äem mihin tää urho ju'oks (SM I 147: 35), vrt. *ja samassa tul tää urho* (ennen mainittu) (mts. 147: 21). Jos muutettaisiin ko. lauseet sellaisiksi, että predikaatinmääräys lauseen alussa olisi painollinen, olisi käänteinen sanajärjestys nähdäkseni luonnollinen, siis esim. *lapakkolaotaa kiinitettii käspuun toenempiä, ruiskuhilaat ol talakoomiehet leikanneet, ve'räjäle p äen juoks tää urho*.

Muitakin tekijöitä kuin lausetta aloittavan predikaatinmääräyksen painollisuus tai painottomuus on subjektin ja predikaatin järjestykseen ilmeisesti vaikuttamassa. En pyri tässä syventymään ongelmaan koko sen laajuudessa, mutta viittaa vielä toiseen kysymykseen, joka käsitykseni mukaan olisi tarakan tutkimuksen arvoinen: millä tavalla vaikuttaa sanajärjestykseen verbin finiittimuodon painollisuus tai painottomuus? Kysymyksen asettamiseen antavat esimerkkinä aihetta. Haluaisin kiinnittää huomiota siihen, että ko.

lauseissa finiittimuoto on joko kokonaan painoton tai ainakin verrattain vähäpainoinen: 1. ja 2. esimerkkiryhmässä vasta subjektin jäljessä oleva finiittimuotoon liittyvä infinitiivi tai partisippi mahd. määräyksineen ilmaisee minkälaisesta toiminnasta on kysymys; itse finiittimuoto on »väritön», useimmiten vain kopulan luonteinen (*Sitte tul kuningas kahtomaan vävyään, ja nyt on aeka muuttunna*). 3. ryhmä on edellisiä lähellä (*kesäkuussa ol sääskärvi umpikannessah jäässä*). Predikaattina on siinäkin *olla*, jolla sitten lauseen lopussa on painollinen määräyksensä (*ol jäässä, ol lopussa*). Vieläpä 4:nnekin ryhmän inversiolauseissa on suhde samanlainen: predikaattiverbi jää verrattain painottomaksi, koska se saa määräyksen, joka vahvistaa, rajoittaa tai muulla tavoin täydentää sitä (esim. *suli pois, menee poikki, lyötiin tuleen, pantiin läjään*).

Voimme kysyä: miksi juuri painoton predikaatti joutuisi lauseen alussa olevan määräyksensä yhteyteen? Ehkäpä siksi, ettei se sellaisenaan ole tärkeä, ei vaadi niin suurta huomiota, että ko. määräys sen rinnalla olisi vaarassa jäädä painottomaksi. Suora sanajärjestys taas voisi merkitä subjektin työntymistä etualalle verbinmääräyksen kustannuksella. Siten luulisin käyvän, jos esim. seuraavan Juhani Aholta merkityn lauseen epäsuora sanajärjestys muutetaan suoraksi: *Mutta nyt oli Pekka käynyt Koiraniemessä asti*.¹ Esimerkeistäni päätellen ko. lause sanajärjestykseltään edustaa savolaista murrekantaa. Toisin olisi, jos subjektina olisi pronomini. Siinä tapauksessa näyttää kansankielessä suora sanajärjestys olevan sääntönä. Pronomini on ilmeisesti painottomampi kuin substantiivi; sillä seikalla lienee tässä merkitystä. Verbinmääräyksellä alkavissa lauseissa esiintyy siis samantapaista kahtalaisuutta kuin lainatun lauseen jälkeisissä johtolauseissa (*sanoi kettu, se sanoi*).

Niissä inversiotapauksissa, joita tässä olen tarkastellut, on käsittääkseni pohjimmaltaan kysymys samasta kuin painollisella predikaatilla alkavissa lauseissa (*Saipa, koira viekään! Kaisa lapsellensa isän*²), nimittäin lauseen predikaattiosan tähdentämisestä. Mainitsen vielä muutamia esimerkkejä, jotka nähdäkseni tukevat käsitystäni (subjekti tuttu, ennen mainittu): *Kissa sano että: saen, ja sillon putos merreen sormus* (Latvala s. 81), *sillov varast Lassi härän* (mts. 85), *no siitten tappoi viis hevostaar rikas matti* (SM I 160: 20), *pellostakin söi sus* (Valkeala), *Sitte anto nuorimmalle pojale kuningas vallan tehdä mitä tahtoo* (Latvala s. 78).

EVA LINDEN

¹ Vrt. E. A. Saarimaa, *Vir.* 1947 s. 334.

² Matti Sadeniemen *Vir.* 1949 s. 342 siteeraama hyvä esimerkki.

L'inversion dans les propositions commençant par un complément du verbe (P. 89.)

EVA LINDÉN

L'inversion du sujet et du verbe, dans les propositions commençant par un complément du verbe, peut indiquer, comme on le sait, que le sujet n'est pas connu ou qu'il n'a pas encore été mentionné, p. ex. *Tuussa on ukko* 'dans la cabane il y a un vieillard'. Cependant, dans les parlers populaires, pour ne pas parler de la langue littéraire, l'inversion ne se borne pas aux propositions du type cité. Les exemples fournis par des textes dialectaux — pour le présent article, ils ont été pris surtout dans les parlers du Savo—montrent qu'on se sert de l'inversion même là où elle ne sert pas à souligner le sujet.

Il ressort de ces exemples que l'inversion dépend, au moins en partie, de l'accentuation du complément du verbe placé au

début de la proposition. En effet, si ce complément est faiblement accentué, on se sert de l'ordre direct des mots, même lorsqu'on veut souligner le sujet. C'est le cas, p.ex., dans les propositions relatives où le pronom ou l'adverbe relatif constitue le complément en question. Un autre facteur de l'ordre des mots semble être l'accentuation ou le manque d'accent de la forme personnelle du verbe; l'accent relativement faible de ce dernier semble être un trait typique des propositions à inversion. Dans ce cas, le verbe n'a souvent que le caractère d'une copule; il ne demande donc pas tant d'attention que le complément qui lui précède risquerait de rester inaccentué.